

2.4 Тетяна ШЕВЧЕНКО. СУТНІСТЬ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ, ЇЇ СКЛАДОВІ І КОНСТРУЮВАННЯ

Актуальність дослідження. Релігійна ідентичність як колективне та/чи індивідуальне усвідомлення і переживання приналежності до певної релігійної спільноти на підставі спільних віри, релігійних практик, переконань, традицій, цінностей є однією з головних ідентичностей, притаманних людині. Саме ця ідентичність знаходиться біля витоків як традиційних, так і нових форм ідентичностей, формуючи уявлення людини про себе, своє місце в суспільстві та саме суспільство¹.

Постановка проблеми і стан дослідження. Релігійна ідентичність може змінюватись у межах визнання її носіями системи віри, схвалення важливості релігійних цінностей, вимог до релігійної групи та релігійних практик. При цьому релігійну ідентичність визначають як ідентичність колективну, на відміну від духовної, яка є індивідуальною (особистісною) ідентичністю. Духовна ідентичність відображає особисте уявлення індивіда про роль духовності в його житті, під якою розуміється пошук індивідом відповідей на визначальні питання про життя, значення сакрального чи трансцендентного та ставлення до нього, що може призводити (хоча й не обов'язково) до створення релігійних ритуалів та постанов релігійної спільноти².

У структурі релігійної ідентичності виділяють три компоненти – когнітивний, афективний та поведінковий³. Найважливішими складовими когнітивного компоненту визнаються самоназва, яка є маркером належності до певної конфесійної групи, та знання про свою і чужі релігійні групи, їх історію та традиції, особливості релігійної системи. На основі цих знань формується комплекс уявлень, які утворюють систему диференціюючих ознак – вартостей, символів, норм, міфів, сакральних місць, предметів матеріальної культури, історичної пам'яті і традицій, кодифікованих в обрядах і ритуалах⁴. Роль школи та середньої освіти на початковому етапі формування когнітивного компоненту

¹ Детальніше про феноменологічний, антропологічний, соціальний, географічний, богословський, секулярний та історичні виміри релігійної ідентичності, насамперед християнської, її складові у житті сучасного європейця та постіндустріальної Європи див.: Krylov A. N. *Religiöse Identität: Individuelles und kollektives Selbstbewusstsein im postindustriellen Raum.* – Berlin: West-Ost-Verlag, 2012. – 306 S. Російськомовне видання: *Крылов А. Н. Религиозная идентичность. Индивидуальное и коллективное самосознание в постиндустриальном пространстве. (Психология и социология религии).*, – М.: ИКАР, 2012. – 306 с.

² Templeton J. L., Eccles J. S. The relation between spiritual development and identity processes // *The handbook of spiritual development in childhood and adolescence* / Ed. E. C. Roehlkepartain, P. E. King, L. Wagoner, P. L. Benson. – Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2006. – P. 253–255.

³ Cornwall M., Albrecht S. L., Cunningham P. H., Pitcher, B. L. The dimensions of religiosity: A conceptual model with an empirical test // *Review of Religious Research.* – 1986. – N 27(3). – P. 226–244.

⁴ Сміт Е. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – С. 15–16.

релігійної ідентичності надзвичайно велика – релігійна картина світу, яку засвоює дитина в процесі пізнання дійсності, є для неї єдиною можливою⁵.

Афективний компонент пов'язаний з почуттями емоційної прив'язаності та духовної вірності релігії. Це проявляється у прив'язаності індивідів до Бога/божеств та відданості релігії/релігійній організації. Духовна вірність релігії є важливим механізмом збереження релігійної ідентичності⁶. Афективний компонент проявляється також у ставленні до якостей власної релігійної групи, до членства в ній, в оцінці значущості цього членства, будь-яких емоційних проявах та установках щодо своєї та чужої релігійних груп. Бажання належати до власної релігійної групи зумовлене позитивним ставленням до неї. Негативне ставлення до власної релігійної групи внаслідок соціальних чи особистісних криз призводить до змін у системі ідентифікації індивіда – заперечення і кризи власної ідентичності та, зазвичай, як наслідок, до зміни віросповідання⁷.

Поведінковий компонент, тобто релігійна практика (участь у богослужіннях, ритуалах, прояви побожності, як-от молитви, аскеза, паломництва, фінансові та інші пожертви і т.п.), маніфестує релігійну приналежність. Поведінковий компонент впливає на формування когнітивного та афективного компонентів та сам підлягає їх впливам. Можливими результатами взаємодії трьох компонентів можуть бути «віра без приналежності» та «приналежність без віри»⁸. Поведінковий компонент є найбільш досліджуваним виміром релігійності і часто вважається одним із найкращих показників рівня релігійності⁹.

Просвітництво поставило під сумнів релігійну ідентичність як явище ірраціональне, невимірне та невідконтрольне. Але, попри очікування, релігійність не занепала внаслідок процесів секуляризації та модернізації. Релігійна ідентичність має відкритий і динамічний характер, змінюється зі здобуттям її носіями нового індивідуального і суспільного досвіду. За визнанням Томаса Лукманна та Чарльза Тейлора, провідних сучасних дослідників релігійності, релігійність лише змінила форму – вона втратила свій традиційний, інституційний характер, поступившись релігії невидимій, суб'єктивній, яка наприклад, поєднує елементи різних релігій (синкретизм), ставиться вибірково до власного віровизнання (наприклад, визнає свою приналежність до релігії та водночас ігнорує

⁵ Стефаненко Т. Г. Социальная и этническая идентичность // Идентичность. Хрестоматия / Сост. Л. Б. Шнейдер. – М.; Воронеж: МОДЭК, 2003. – С. 206–207. Пор.: Templeton J. L., Eccles J. S. The relation between spiritual development and identity processes... P. 253–254.

⁶ Parboteeah K. P., Hoegl M., Cullen J. B. Ethics and religion: an empirical test of multidimensional model // Journal of Business Ethics. – 2008. – N 80. – P. 390.

⁷ Стефаненко Т. Г. Социальная и этническая идентичность... С. 200. Про вплив різних факторів на формування релігійної ідентичності на прикладі «Сповіді» Блаженного Августина див.: Еманов А. Г., Домашова С. А. Анализ формирования и развития религиозной идентичности на материале «Исповеди» Августина Аврелия // Вестник Тюменского государственного университета. – 2009. – С. 29–34.

⁸ Weaver G. R., Stansbury J. M. Religion in organizations: cognition and behavior // Religion and organization theory / Ed. P. Tracey, N. Phillips, M. Lounsbury. – Bingley: Emerald Group Publishing Limited, 2014. [Series: Research in the Sociology of Organizations. – Vol. 41]. – P. 74–78.

⁹ Parboteeah K. P., Hoegl M., Cullen J. B. Ethics and religion... P. 390.

релігійні практики чи дотримується релігійних практик, але байдужа до самої віри). Збільшується індивідуалізація релігійного досвіду, зростає кількість атеїстів, гностиків та осіб, які вважають себе віруючими людьми, але не пов'язані з жодною релігійною спільнотою¹⁰.

Спроби цілковито усунути релігію та релігійні практики за межі людської свідомості призвели до витіснення їх проявів до сфери несвідомого. У другій половині XIX – першій половині XX століття це проявилось у європейській історії в досвіді обоження окремих класів і соціальних груп, «обраних» націй і рас, вождів революцій та народів, створенні ритуалів поклоніння їм. Постіндустріальне суспільство обожнює успіх, здоров'я, красу, багатство, а характер релігійних практик набувають регулярні ритуали, як-от перегляд телебачення, активність у соціальних мережах чи відвідування торгових центрів¹¹.

Проте, паралельно з послабленням ролі релігії в житті соціуму та переходом від релігійної до світської, раціональної моделі суспільства, зменшенням впливу християнства на культурне життя сучасної Європи, в країнах пострадянського простору ми спостерігаємо протилежну тенденцію. Релігійне відродження тут стало складовою пошуків нових світоглядних орієнтирів за умов послаблення, а потім і руйнації СРСР та його тоталітарної ідеології марксизму-ленінізму. У періоди кардинальних соціальних трансформацій особистість схильна компенсувати втрату традиційних, усталених ідентичностей пошуком й прийняттям нових, які допомагають відчувати відносну стабільність, психологічний комфорт та впевненість. Повернення до релігійних цінностей, які містять у собі позитивний досвід багатьох поколінь, дозволило успішно соціалізуватись окремим особам та цілим націям в умовах пострадянської соціальної трансформації, при цьому зберігаючи їх культурну цілісність та унікальність¹².

¹⁰ Luckmann T. Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym świecie / przekł. L. Bluszcz. – Kraków: Nomos, 2006; Taylor C. Oblicza religii dzisiaj / przeł. A. Lipszyc. – Kraków: Znak, 2002. – S. 52–84.

¹¹ Про роль та місце релігійної ідентичності в сучасній Європі та США див., наприклад: Krylov A. N. Evolution der Identitäten. Krise der industriellen Gesellschaft und neues Selbstverständnis der Individuen. – Berlin: West-Ost-Verlag, 2010. – 220 S. (російськомовне видання: Крылов А. Н. Эволюция идентичностей: кризис индустриального общества и новое самосознание индивида. – М.: Издательство НИИ, 2010. – 272 с.); Coleman S., Collins P. J. Religion, Identity and Change: Perspectives on Global Transformations. – Aldershot: Ashgate, 2004. – 214 p. [Series: Religion and theology in interdisciplinary perspectives]; Willaime J.-P. Europe et religions. Les enjeux du XXIe siècle. – Paris: Fayard, 2004. – 378 p. (україномовне видання: Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки XXI-го століття. – К.: Дух і Літера, 2006. – 331 с.); Religion and Education in Europe Developments, Contexts and Debates / Ed. R. Jackson, S. Miedema, W. Weisse, J.-P. Willaime. – Munster: Waxmann, 2007. – 288 p.; Huntington S. P. Who Are We? The Challenges To America's National Identity. – New York: Simon & Schuster, 2004. – 448 p. (російськомовне видання: Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. – М.: АСТ, 2008. – 635, [5] с.)

¹² Ніколаєвська А. Релігійні ідентичності в системі соціальних ідентичностей українського суспільства // Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / За ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокур'янської. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 247–248; Ніколаєвська А. М. Релігія в системі морального виховання особистості в сучасній Україні // Українська освіта у світовому часопросторі : Матеріали Другого Міжнародного конгресу (м. Київ, 25–27 жовтня 2007 р.) – Кн. 1. – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. – С. 380–381.

На сьогодні загальний рівень релігійності українського суспільства оцінюється як високий (2014 р. 76 % українських громадян визнали себе віруючими¹³). Хоча лише у Західній Україні Церква є невід'ємною складовою способу життя та системи соціальної комунікації, у Східній та Південній Україні ці функції майже втрачено¹⁴. Водночас українські соціологи вказують на тісний зв'язок релігійної ідентичності з ідентичністю громадянською. Респонденти, які певною мірою залучені до релігійного життя, демонструють більш високий рівень сформованості громадянської, локальної і регіональної ідентичностей. Віруючі учасники дослідження відчують більш позитивне емоційне ставлення до України та української держави, декларують більшу готовність захищати та відстоювати її інтереси¹⁵.

Наприкінці 1980-х – початку 1990-х років процеси відродження національної самосвідомості каталізували зародження інтересу до дохристиянських вірувань як власне рідної, національної віри, на противагу космополітичному християнству¹⁶. Неоязичницькі громади, як монотеїстичного, так і політеїстичного спрямування, зорієнтовані на відродження, реконструкцію чи створення автентичної національної релігії, світогляду і світосприйняття. Деякі з них тяжіють не до етнонаціональної самоідентифікації, а до абстрактних ідей «арійства» чи «загальнослов'янськості»¹⁷. Попри те, що майже 30% українців вважають, що Церква та релігія мають бути національно орієнтованими¹⁸, на 2010 р.

¹³ Ще 8 % визнали себе атеїстами або невіруючими, 7 % вагались між вірою та невір'ям. Релігія і Церква в українському суспільстві: соціологічне дослідження // Україна-2014: Суспільно-політичний конфлікт і Церква (інформаційні матеріали). – К.: б.в., 2014. – С. 15.

¹⁴ Порівняльні дані щодо рівня та характеру українського суспільства по регіонах див.: Релігія і Церква в українському суспільстві... С. 18–19.

¹⁵ Ніколаєвська А. Релігійні ідентичності... С. 268–269. Про роль релігійної ідентичності у соціальних трансформаціях українського суспільства початку XXI ст. див.: Воропаєва Т. Формування національної та релігійної ідентичності громадян України (1993–2010). Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України: http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=107 (Станом на 29.08.2014); Воропаєва Т. Ідентичність українського народу і контексті соціокультурних трансформацій: теоретико-методологічні засади дослідження // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – Українознавство. – К., 2010. – № 1. – С. 15-18; Калач В. Релігійна ідентичність українських громадян та соціокультурні трансформації // Українознавство. – К., 2011. – № 15. – С. 37–39; Мадей Н. Феномен конфесійної ідентичності в українському суспільстві // Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України / Відп. ред. Л. Филипович. – К.: Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, Українська асоціація релігієзнавства, 2009; Маринюк М. Проблема збереження релігійної ідентичності в умовах відкритого суспільства // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / Заг. ред. А. Карась. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 1999. – С. 219–224; Процюк Р. Релігійна ідентичність нації як чинник становлення громадянського суспільства // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2004. – Вип. 6. – С. 122–130; Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 272 с.; Шевченко В. Роль релігії в ідентифікації українського народу і провідні тенденції церковно-релігійного розвитку сучасної України // Релігія та соціум. – 2008. – № 1. – С. 125–128.

¹⁶ Про Україну в пострадянському контексті див.: Неоязичество на просторах Євразії / Сост. В. Шнирельман. – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001. – 177 с.

¹⁷ Детальніше див.: Історія релігії в Україні. – Т. 8: Нові релігії України. – К.: Інститут філософії ім. Г. Сковороди, Відділення релігієзнавства, 2010. – С. 270–345.

¹⁸ Релігія і Церква в українському суспільстві... С. 16, 23.

кількість язичницьких громад в Україні складала трохи більше ста¹⁹, а кількість українців, які визнали себе язичниками протягом останніх п'ятнадцяти років, коливалась від 0 % до 0,1 %²⁰. Незначне поширення неоязичництва в Україні зумовлене його специфікою – штучністю відродження дохристиянської давньоукраїнської релігійності та її поширенням не серед аграрного населення, де б вона ґрунтувалась на світогляді та способі життя язичника-землероба, в середовищі інтелектуальних міських спільнот, вихованих в умовах войовничого атеїзму; розривом між дохристиянським та сучасним язичницьким релігійним досвідом і традицією і, відповідно, необхідністю їх реконструкції на основі наукових досліджень за умов відсутності достовірних знань про дохристиянські релігійні вірування²¹.

Згідно з результатами опитувань 2014 р., християни різних конфесій та позаконфесійні християни складають 86,3 % усіх віруючих в Україні, що на 3,3 % більше, ніж 2000 року²². Довіра до Церкви щороку зростає і, за показником довіри, Церква утримує першу позицію серед суспільних і політичних інститутів (2014 р. їй висловили довіру 65,6 % респондентів)²³.

Проте рівень релігійної освіченості й обізнаності навіть з основами віри залишається низьким, оскільки внаслідок відокремлення Церкви від держави навчання релігії (катехізація) обмежене заняттями в недільних школах, які відвідує незначна частина віруючих²⁴. До того ж, щотижня відвідують церкву лише 10,6 % тих, хто назвав себе віруючими, а із тими, хто відвідує церкву 1-3 рази на місяць, їх кількість складає 24,5 %²⁵.

Більшість країн Європи визнають виховний потенціал християнства і широко використовують досвід Церкви у формуванні у молоді загальнолюдських цінностей, в основі яких лежать християнські моральні ідеали. Так, у Німеччині, Фінляндії, Польщі, Австрії держава гарантує віросповідне навчання у школі; в Данії, Великобританії, Швеції і Норвегії

¹⁹ Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2010 р. Підготовлено Держкомнацрелігій, Форма 1 (станом на 01.01.2010 р.). – С. 44–45. Доступ он-лайн: Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2010 р. Підготовлено Держкомнацрелігій, Форма 1 (станом на 01.01.2010 р.) / Інститут релігійної свободи. – 09.03.2010. http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=rticle&id=581%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk (Станом на 29.08.2014)

²⁰ Релігія і Церква в українському суспільстві... – С. 19.

²¹ Базик Д. Неоязичництво в сучасних релігійних шуканнях українців / Релігія в Україні. – 2.03.2012. <http://www.religion.in.ua/main/analitica/15158-neoyazichnictvo-v-suchasnix-religijnix-shukannyaх-ukrayinciv.html> (Станом на 26.08.2014.)

²² Підрахунки були зроблені на підставі даних: Звіт про мережу церков і релігійних організацій... – С. 19. Про феномен «православних атеїстів», для яких віднесення себе до православ'я має номінальний характер і який частина фахівців вважає не критерієм релігійної ідентичності, а своєрідним культурним та етнокультурним стереотипом, а також про суперечливість православної самоідентифікації, див.: Ніколаєвська А. Релігійні ідентичності... – С. 249–251.

²³ Звіт про мережу церков і релігійних організацій... – С. 15, 21.

²⁴ Ніколаєвська А. Релігійні ідентичності... – С. 251.

²⁵ Соціологічне опитування. Як часто Ви відвідуєте церковні служби чи зібрання? http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=302 (Станом на 29.08.2014) Опитування проводилося соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень з 20 квітня по 12 травня 2006 року за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за регіоном проживання, типом поселення, віком і статтю.

– невірноповідне; у Франції навчання релігії у школах відсутнє²⁶. У країнах колишнього СРСР, нових членів ЄС (Литви, Латвії та Естонії), учні загальноосвітніх шкіл за бажанням можуть ознайомитись як з основами релігії, так і релігійними цінностями, моральними і культурними традиціями релігій.

У країнах колишнього соціалістичного табору релігійна освіта сформувалась як самостійна дисципліна у навчальних закладах середнього та вищого рівнів усіх форм власності²⁷. При цьому у більшості європейських країн учням здебільшого надається можливість вибору між курсом основ релігії (певного віросповідання) та курсом світської етики²⁸.

В Україні ознайомлення з християнською релігією у середніх загальноосвітніх навчальних закладах розпочалось 1992 р., коли органи місцевого самоврядування Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей прийняли рішення про вивчення християнської релігії у межах вивчення християнської моралі як експериментального предмету за вибором²⁹. 2005 р. Міністерство освіти і науки (МОН) України, виконуючи Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій» (N 279/2002 від 21.03.2002 р.)³⁰ та доручення Президента України від 8 липня 2005 р. № 1-1/657 щодо поліпшення морального виховання, видало наказ «Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства»³¹, визначило наступного року концептуальні засади

²⁶ Здіорук С., Токман В. Розмежування і взаємодія духовної та світської систем освіти в секулярному суспільстві: вітчизняна та європейська практики. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. <http://old.niss.gov.ua/monitor/juli/20.htm> (Станом на 29.08.2014); Віллем Ж.-П. Європа та релігії... – С. 139–187.

²⁷ Кислий А. О. Релігійний компонент в освітніх системах західноєвропейських країн та України // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009. – Т. XXVI. – С. 187–188; Палінчак М. Релігійна освіта в школах: вітчизняна та зарубіжна практика // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – Вип. 5. – С. 163–168.

²⁸ Решетніков Ю. Викладання предметів духовно-морального спрямування у державній школі: український та закордонний досвід // Науковий вісник: Демократичне врядування. – 2012. – Вип. 9. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2012_9_6.pdf

²⁹ Наказ МОН «Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства» № 437 від 26 липня 2005 / Інститут релігійної свободи. – 26.07.2005. http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=711%3A1&catid=63%3AАва&Itemid=86&lang=uk (Станом на 29.08.2014)

³⁰ Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій». Прийняття від 21.03.2002 / Офіційний портал Верховної Ради. – Документ 279/2002, поточна редакція. України <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/279/2002> (Станом на 29.08.2014)

³¹ Наказ МОН «Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів...»

викладання в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування³².

Курси духовно-морального напрямку мають передусім культурне, світоглядне та освітньо-виховне спрямування і не передбачають вивчення певної релігії. Їх головними завданнями є: ознайомлення учнів із загальнолюдськими цінностями та формування особистості учня на основі науково-філософської та християнської (мусульманської, іудейської тощо) духовної, моральної і культурної традицій; виховання свідомої, вільної та відповідальної особистості, здатної жити і творити в сучасному демократичному суспільстві; творення належних умов для глибшого самопізнання, розкриття та реалізації творчих здібностей і таланту учнів у позитивному річищі³³. За оцінками МОН України, на сьогодні курси духовно-морального спрямування мають максимальне навчально-методичне забезпечення та вивчаються у всіх областях України (у 6 класі за рахунок інваріантної складової, а у 5 класі за рахунок варіативної складової). Учні мають можливість вивчати предмети за вибором: «Християнська етика в українській культурі», «Основи християнської етики», «Культура добросусідства», «Світові релігії і культури світу», «Етика: духовні засади», «Християнська етика», «Розмаїття релігій і культур світу», «Основи християнської моралі», «Основи християнської культури», «Основи православної етики», «Основи православної культури», «Біблійна історія та християнська етика», «Історія релігій», «Історія релігій світу і духовна культура», «Традиція єврейського народу», «Добротолюбіє», «Криниці духовності. Біблія як текст: морально-етичний канон та естетичний феномен», «Основи релігієзнавства», «Цікава Біблія» тощо³⁴. На відміну від європейської практики, де викладання релігії ведеться представниками певних конфесій, в Україні програми предметів духовно-морального спрямування були розроблені міжцерковними робочими групами, що зробило їх прийнятними для батьків, які належать до різних християнських конфесій.

Окрім предметів духовно-морального спрямування, як-от світська чи релігійна етика, формувати духовний світ учнів в українських загальноосвітніх навчальних закладах покликаний курс української мови. Серед головних завдань навчання української мови у 5-9 класах навчальна програма називає «формування духовного світу учнів, цілісних

³² Рішення колегії МОН України № 8/1-2 від 29.06.2006 «Про концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування (курси «Етика», «Основи християнської етики», «Основи релігійної етики»)» / Острів знань. – 7.07.2006. <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-E805C7B1C482/list-D4A04AF326> (Станом на 29.08.2014)

³³ Концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування (курси «Етика», «Основи християнської етики», «Основи релігійної етики») / Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=552 (Станом на 29.08.2014)

³⁴ Про вивчення курсів духовно-морального спрямування у 2013/ 2014 навчальному році. Лист МОН № 1/9-324 від 16.05.13 року / Освіта.UA. – 16.05.2013. http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/35943/ (Станом на 29.08.2014)

світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства загалом»³⁵.

Реалізацію цього завдання програма пов'язує з окремою для кожного класу соціокультурною змістовною лінією як засобом «опанування національними, загальнолюдськими культурними і духовними цінностями, нормами, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному й морально-етичному розвитку особистості, органічному входженню її в соціум»³⁶. Соціокультурний принцип, який є однією з підстав добору навчального матеріалу й організації вивчення української мови в основній школі, передбачає «вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної в міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах культур інших народів»³⁷. Програма вимагає, щоб відомості, які отримує учень на уроках української мови з мови, літератури, історії та інших предметів, власного життєвого досвіду, він трансформовував «у власний погляд на життя, переконання, світоглядні настанови, ідеали, у знання культурних реалій, які забезпечують органічне входження в суспільство, визначення свого місця в ньому, реалізацію потенційних можливостей особистості»³⁸. Відповідно, програма передбачає, що у підручниках української мови «з цією метою ретельно добираються, конструюються й систематизуються тексти з виразним виховним спрямуванням і відповідна тематика творчих робіт, що передбачає формування патріотичних, морально-етичних, екологічних переконань і естетичних смаків»³⁹. При цьому соціокультурна компетентність учнів має бути сформована ще у початковій школі, де вона охоплює серед іншого «загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя у певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання»⁴⁰. Зокрема, соціокультурна змістовна лінія навчання у початковій школі передбачає, використання народознавчого, історичного матеріалу, інформації про відомих українців, текстів на морально-етичну тематику, а також «залучення дітей до проведення народних і релігійних свят, обрядів, ознайомлення з історією їх виникнення»⁴¹.

³⁵ Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (5-9 класи). Програма / Укл. Г. Т. Шелехова, М. І. Пентилюк, В. І. Новосьолова, Т. Д. Гнаткович, Н. Б. Коржова, К. В. Таранік-Ткачук. – К.: б.в., 2012. – С. 3.

³⁶ Там само. – С. 4.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Вашуленко М. С., Пономарьова К. І., Прищепя О. Ю., Мартиненко В. О., Караман С. О., Лунько Н. І. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2012 р. http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf (станом на 29.09.2014).

⁴¹ Там само.

Висновки. Матеріал, який охоплює релігійний дискурс тут не названий, оскільки програма не ставить завдання формування релігійної ідентичності учнів. Проте релігійний дискурс присутній у підручниках у контексті української культурної та історичної спадщини, цінностей та морально-етичних норм. Таким чином, дидактичні можливості підручників з української мови як основного засобу навчання мови непрямо задіяні у формуванні як когнітивного, так і афективного компоненту релігійної ідентичності учнів, визначаючи їх приналежність до відповідної релігійної групи та культури, формуючи їх уявлення про релігійні (моральні) цінності і норми, символи, предмети матеріальної культури, історичної пам'яті і традицій. Про все це йтиме мова в наступній нашій статті.

2.5 Сергій ГЕРАСЬКОВ. РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА СКЛАДОВА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ БОЙОВИХ МИСТЕЦТВ (НА ПРИКЛАДІ БОЙОВОГО СПАСУ)

У статті проведено релігієзнавчий аналіз феномена бойового спасу, що репрезентує українські бойові мистецтва сучасності. Показано, що релігійно-філософські ідеї бойового спасу проінтерпретовані переважно новими релігійними та філософськими течіями не українського походження. Автором зроблено висновок про те, що на даний час існує тенденція активної та прискореної міфотворчості, метою якої є (не)свідоме бажання «зістарити» сучасні українські бойові мистецтва.

Ключові слова: українські бойові мистецтва, духовність, бойовий спас, життєва енергія

In the article by S. Geraskov «Religious and philosophical component of modern Ukrainian martial arts (on the example of Boyovy Spas)» it is conducted the analysis of religious and philosophical component of Boyovy Spas representing modern Ukrainian martial arts. It is shown that religious and philosophical ideas in Boyovy Spas have been understood mainly in the light of new religious and philosophical movements of non-Ukrainian origin. The author concludes that today there is a tendency of active and accelerated myth making in order to make modern Ukrainian martial arts older.

Keywords: Ukrainian martial arts, spirituality, Boyovy Spas, life energy.

Постановка проблеми. Кожен народ світу має свою воїнську історію. Кожна нація неодноразово проходила через випробування війною, перебування у стані «виживання». Саме у такі часи і формувались бойові традиції, завдяки яким виховувався воїнський клас, здатний стати на захист свого народу. Українську культуру закономірно можна